

УДК 330.161

Яремко І. І.

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: СУТНІСТЬ
ПОНЯТІЙНОГО БАЗИСУ**

У статті розглянуто сутність категорії “економічна безпека”, її понятійний базис та складові, що її формують. Узагальнюється вплив чинників і загроз на економічну безпеку соціально-економічних систем.

Ключові слова: економічна безпека, фінансово-економічні процеси, фактори, загрози, інтереси.

Yaremko I.

**ECONOMIC SECURITY SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS: THE ESSENCE OF
THE CONCEPTUAL BASIS**

The article deals with the essence of the category of "economic security", its conceptual basis and the components that it formed. Summarized impact factors and threats to the economic security of socio-economic systems.

Keywords: economic security, financial and economic processes, factors, threats interests

Вступ. Стагнаційні й рецесійні процеси у вітчизняному й глобальному економічному середовищі, прогнозована чергова світова фінансово-економічна криза набувають особливо гострої форми та зовнішнього впливу на окремі економічні суб'єкти. Зростання спекулятивного характеру у різноманітних фінансово-економічних процесах на світових ринках капіталу та інвестицій, легалізація сумнівних за походженням капіталопотоків перманентно посилюють глибину економічної кризи, знижуючи економічну безпеку окремих суб'єктів ринкової економіки й руйнуючи їхній фінансово-економічний потенціал.

При цьому “система глобальної економічної безпеки характеризується всеосяжністю та масштабною впливів і діє на всі економічні системи незалежно від рівня їх ієрархії” [1, с.15-16]. Дедалі небезпечнішими стають стійкі трансферти активів із балансів реального сектора економіки (формування прибутку за рахунок ремісії основного капіталу) у баланси сектора торговельно-посередницьких послуг. Для вітчизняних суб'єктів господарювання до наведених основних факторів долучаються умови трансформаційних процесів в економіці України, низька купівельна спроможність внутрішніх покупців, невисока конкурентоспроможність їхньої продукції на зовнішніх ринках, гранично низька інвестиційна привабливість і надмірно висока вартість запозичених джерел.

Формування безпеки на рівні макро- і мікро-економічних систем, адекватної сучасному національному та світовому соціально-економічному середовищу і виробленим принципам у координатах глобальної регуляції фінансово-економічних процесів, виходить на перший план за актуальністю в економічних дослідженнях. У сучасних тематичних і загальноекономічних дослідженнях, аналітичних оглядах щодо забезпечення фінансово-економічної стійкості та ефективності функціонування відомих соціально значимих компаній дедалі більше аргументується, що “економічна безпека є ключовим елементом сучасної системи управління підприємством, яка реалізується через комплекс видових процесів” [2, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведені дослідження засвідчують, що у цій предметній сфері економічних знань поняття “економічної безпеки соціально-економічних систем” позиціонується у різновекторних координатах.

За результатами дисертаційного дослідження Ю. С. Герасимчук робить висновок, що “чіткого визначення сутності поняття “економічна безпека підприємства” до сьогодні немає, а те, що закладається в основі тлумачень більшості досліджень, апелює або до занадто вузького тлумачення безпеки підприємства, або до занадто всеохоплюючого, що призводить до підміни понять” [3, с. 16].

К. В. Карпова відзначає, що “досліджуючи тему економічної безпеки, автори обмежують категорію або звужують до окремих методів забезпечення безпеки, а тому майже кожне тлумачення цього терміну сформульоване у контексті завдань їхніх

досліджень” [4, с. 110]. У спорідненому дисертаційному дослідженні О. Л. Резніков вказує, що “в економічній літературі при розгляді сутності та місця економічної безпеки в системі управління немає одностайних суджень” [5, с. 5], а Т.М. Кротенко також робить подібний висновок, відзначаючи “відсутність єдиного тлумачення сутності економічної безпеки підприємства, визначення її місця у системі управління підприємством” [6, с. 158].

Загально визнаним у переважній більшості останніх досліджень і публікацій є те, що існуючі теоретико-методологічні основи формування системи економічної безпеки не забезпечують реалізації їх механізмів і засобів на прикладному рівні. Відзначається їх невисока дієвість при застосуванні для практичного подолання загроз і ризиків сучасних соціально-економічних систем. Відсутність чіткого науково обґрунтованого понятійного базису щодо економічної безпеки окремого суб'єкта, безперечно, впливає на дієвість його прикладного застосування, а тому О.Б. Баворовська аргументовано доводить, що “реалізація і впровадження системи безпеки підприємства вимагає формалізації цього процесу засобами моделювання економічних процесів” [7, с. 8].

Невирішена частина загальної проблеми.

Незважаючи на очевидну актуалізацію й об'єктивізацію науково-дослідницьких пошуків у напрямі створення адаптивного концептуального базису, обґрунтованих теоретичних положень і методологічних підходів для формування ефективної системи економічної безпеки сучасного підприємства як відкритої соціально-економічної системи, низка науково-прикладних проблем у цій предметній сфері економіки залишаються нерозв'язаними. Системної наукової теорії, яка б давала чітке уявлення про економічну безпеку сучасних соціально-економічних систем, не вироблено [8, с. 104]. У зв'язку зі зміною умов зовнішнього середовища, які продукують нові фактори впливу на економічні системи, поняття “економічна безпека”, як і її функціональна роль у загальній системі управління, потребують переосмислення.

До таких, передусім, слід віднести структуру і зміст економічної безпеки підприємств різних сфер економіки і видів діяльності, фінансово-економічний інструментарій та його методи в оцінюванні й аналізуванні рівня економічної безпеки, засадні принципи формування системи економічної безпеки на галузевих підприємствах, практику організації й обґрунтованість конкретизованої функціональної ролі механізмів цієї системи.

Дослідження даних питань дасть можливість зіставити наявні визначення та термінологічну інтерпретацію поняття “економічна безпека”, аналіз передумов і концептуальний базис для формування синтезуючого, комплексного змісту цього поняття, координати і параметри впливу фінансово-економічних процесів на субстанцію цієї категорії.

Соціально-економічні системи та їх економічна безпека. Поняття “економічна безпека” соціально-економічних систем має об'ємне значення

та широкий діапазон факторів. Субстанція цього категорійного поняття синтезує у собі два аспекти – економіка та безпека, що відображається на різних термінологічних інтерпретаціях. Загалом їхня сутність формується в координатах поняття, викладеному в Законі України “Про основи національної безпеки України”. При цьому “для суб’єктів господарської діяльності домінуючим видом виступає економічна безпека, навколо якої формуються інші види безпеки (інформаційна, технічна тощо)” [1].

Адекватність змістового наповнення категорійного поняття “економічна безпека” сучасних соціально-економічних систем і проблематика вдосконалення концептуальних засад загального інструментарію управління економічною безпекою економічних суб’єктів привертають увагу дослідників до цієї сфери науково-прикладних знань. У тематичних розробках наводяться різнопланові альтернативно-авторські підходи до тлумачення цього категорійного поняття, способів застосування окремих елементів інструментарію його дослідження. У багатьох випадках вони недостатньо узгоджуються між собою, що “спричинено відносною молодістю таких досліджень, їх мультидисциплінарним характером, широкою палітрою теоретичних і прикладних аспектів та проблем, які належать до сфери безпечного функціонування економіки, різними сферами і контекстами застосування цього інструментарію” [9, с. 34].

За певними підходами категорійне поняття “економічна безпека” пов’язується зі здатністю економічної системи функціонувати, не переходячи у небезпечні стани, які загрожують збитками великого масштабу. Економічну безпеку також класифікують через стан корпоративних ресурсів і підприємницьких можливостей, здатних запобігати внутрішнім і зовнішнім негативним впливам й забезпечувати стабільне функціонування, динамічний науково-технічний та соціальний розвиток економічної одиниці. У деяких працях економічну безпеку розглядають через захищеність економічної системи від негативного впливу зовнішнього середовища та її здатність своєчасно усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов.

Незважаючи на різноформатні характеристики самого поняття “економічної безпеки” та функціональну спрямованість її інструментарію у загальній системі управління, можна дотримуватися погляду, що ці функції полягають, передусім, у систематизації, узагальненні й опису багатоаспектності чинників і загроз внутрішнього та зовнішнього походження у єдину систему і формування механізму для їх протидії та локалізації. Економічну безпеку сучасних економічних систем, очевидно, найоб’єктивніше розглядати через сукупність умов і чинників, які забезпечують стабільність функціонування і стійкість економічної системи, її здатність до оновлення та розвитку інноваційно-технологічного потенціалу в несприятливих умовах внутрішніх і зовнішніх процесів. При цьому “підходи до визначення поняття “економічна безпека” не обмежуються розробкою лише теорії дій” [10, с. 192].

У цьому контексті ефективну систему економічної безпеки доцільно розглядати через комплекс взаємопов’язаних економіко-організаційних заходів, спрямованих на мінімізацію зовнішніх і внутрішніх загроз й небезпек втрати потенціалу наявних економічних ресурсів і редукції капіталу чи його продуктивної сили. В узагальненому форматі організація і впровадження “економічної безпеки підприємства передбачає підготовку та реалізацію комплексу заходів, спрямованих на розробку цілеспрямованої управлінської системи, яка дає можливість функціонувати підприємству та забезпечити максимально ефективно використання власних ресурсів і потенціалу” [2, с. 6].

У більшості тематичних досліджень акценти розставляються на формування базових засад забезпечення економічної безпеки економічних систем різного ієрархічного рівня, розкритті контексту фінансово-економічних інтересів і ризиків, ідентифікації загроз економічної безпеки, розробленні окремих елементів управління економічною безпекою для збереження фінансово-економічного і ресурсного потенціалу. Безперечно, “відсутність ефективної системи економічного захисту підприємств дестабілізує їх інтенсивний розвиток, руйнує ресурсний потенціал, знижує соціально-економічну ефективність і результативність основної діяльності” [11, с. 1].

Ефективне впровадження системи економічної безпеки на підприємстві неможливе без створення відповідного організаційно-методологічного механізму. Цей механізм, крім суто вироблених процедур та економічного інструментарію, повинен спиратися на інституційні перетворення у межах загальнодержавної стратегії національної безпеки.

Економічна безпека загалом споріднюється із виявленням і локалізацією будь-яких загроз і небезпек. Для мікрорівневих економічних систем ці загрози і співвимірні інтереси стосуються негативних наслідків (результатів) фінансово-економічних процесів, що призводять до фінансово-матеріальних або інших втрат (редукція ринкової вартості капіталу). З огляду на збереження ринкової капіталізації і потенціалу суб’єкта ринкової економіки у складі факторних ознак економічної безпеки недостатньо досліджується й враховується зміна продуктивної сили нематеріального економічного ресурсу (потенціалу). В окремих дослідженнях відзначається, що “вплив репутації підприємства, як уособлення комплексу нематеріальних чинників, на його економічну безпеку дотепер залишається недостатньо вивченим” [12, с. 1].

У деяких дослідженнях обґрунтовується, що терміни “захищеність” і “безпека” можна вважати синонімами, розкриваючи при цьому, що “економічна захищеність – це економічна категорія, що характеризує відсутність загрози впливу дестабілізуючих чинників внутрішнього і зовнішнього середовища на діяльність економічної системи” [13, с. 272]. З наведеного визначення достатньо добре видно статичний характер терміну (відсутність небезпеки на певний часовий період), а економічну безпеку сучасних соціально-економічних систем обов’язково слід розглядати процесно, з ура-

хуванням тенденції факторів загроз, перманентної зміни індикаторів щодо їхнього впливу на зміну рівня економічної безпеки.

Висновки. Дослідження дають підстави стверджувати, що загальною ознакою термінологічних інтерпретацій поняття “економічна безпека” є його статичне позиціонування (стан чи його характеристика). Але динамічні зміни розмежовані нечіткостями, що не акцентує уваги на постійному безперервному характері організаційно-економічних заходів забезпечення економічної безпеки. Економічна безпека сучасних економічних систем є концепцією, яка інтегрує різнопланові інструменти аналізу об’єктивних умов функціонування та розвитку соціально-економічних явищ, процесів, об’єктів і суб’єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кириченко О. А. Концептуальні засади формування системи економічної безпеки в умовах глобалізації / О. А. Кириченко, В. Г. Алькема // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12. – С. 6-18.
2. Горбан І. М. Управління системою економічної безпеки торговельного підприємства : автореф. дис. ...канд. екон. наук; спец. 21.04.02 – економічна безпека суб’єктів господарської діяльності / І. М. Горбан; Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 20 с.
3. Герасимчук Ю. С. Формування стратегічної економічної безпеки авіакомпаній : автореф. дис. ...канд. екон. наук; спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / Ю. С. Герасимчук; Національний авіаційний університет, 2011. – 21 с.
4. Карпова К. В. Поняття “економічна безпека” та її складові / К. В. Карпова // Вчені записки Університету “КРОК”. – 2011. – Вип. 27. – Т. 1. – С. 109-115.
5. Резніков О. Л. Формування економічної безпеки промислового підприємства : автореф. дис. ...канд. екон. наук; спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / О. Л. Резніков. – ДВНЗ “Приазовський державний технічний університет”, 2011. – 20 с.
6. Кротенко Т. М. Сутність терміна “економічна безпека” в системі управління торговельним підприємством / Т. М. Кротенко // Вчені записки Університету “КРОК”. – 2011. – Вип. 27. – Т. 1. – С. 158-163.
7. Баворовська О. Б. Моделювання фінансової безпеки підприємства : автореф. дис. ...канд. екон. наук; спец. 21.04.02 – економічна безпека суб’єктів господарської діяльності / О. Б. Баворовська; Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 22 с.
8. Кириченко О. А. Економічна безпека суб’єктів господарювання в умовах довгострокового кредитування / О. А. Кириченко, М. В. Коніжай // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 103-117.
9. Ніколаєв Є. Б. Інтерпретація інтересів і загроз у концепції економічної безпеки / Є. Б. Ніколаєв // Економічна теорія. – 2011. – № 2. – С. 34-46.
10. Маргасова В. Г. Теоретико-методологічні основи забезпечення економічної безпеки регіону // В. Г. Маргасова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10(24). – С. 187-193.
11. Хомів О. В. Формування механізму економічної безпеки підприємств роздрібною торгівлі : автореф. дис. ...канд. екон. наук; спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / О. В. Хомів. – Львівська комерційна академія, 2012. – 20 с.
12. Дмитрук Є. В. Вплив репутації підприємства на його економічну безпеку : автореф. дис. ... канд. екон. наук; спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / Є. В. Дмитрук; Східноукраїнський університет імені Володимира Даля, 2011. – 21 с.
13. Хома І. Б. Формування сутності категорії “економічна захищеність” та встановлення її взаємозв’язку зі структурними властивостями промислового підприємства / І. Б. Хома // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2011. – № 714. – С. 265-273.